

ระบบเกษตรพันธะสัญญา : ข้อตกลงความพึงพอใจของเกษตรกร ข้อดี ข้อเสียจากมุมมองของผู้เกี่ยวข้อง
ในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน
Contract Farming System: Agreements, Farmer's Preferences,
Pros and Cons from Stakeholders' views in Chiang Mai and Lamphun Provinces

พรสิริ สืบพงษ์สังข์¹ จิรวรรณ กิจชัยเจริญ² เบนจพวรรณ เอกะสิงห์¹ ณัฐชญา ถาวรนนท์²
และสุกัญญา โคตรปัญญา²
Pornsiri Suebpongsang¹, Jirawan Kitchaicharoen¹, Benchaphun Ekasingh^{1,2},
Natchana Thavornnunth², Sukanya Khotpanya²

บทคัดย่อ

เกษตรพันธะสัญญาเป็นระบบที่มีการวิจารณ์กันมากถึงข้อตกลงที่ไม่เป็นธรรมกับเกษตรกรและทำให้เกษตรกรเป็นเสมือนคนงานในที่ดินของตนเอง ไม่สามารถควบคุมการผลิตได้เพราะขาดอำนาจต่อรองกับบริษัท บทความนี้ได้นำเสนอลักษณะเกษตรพันธะสัญญาและความพึงพอใจของเกษตรกรต่อเกษตรพันธะสัญญาในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน ใช้ข้อมูลจากเกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่ง ถั่วเหลืองฝักสด ข้าวโพดฝักอ่อนและข้าวโพดหวาน จำนวน 160 ราย รวมทั้งผลที่ได้จากการประชุมกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับข้อดี ข้อเสียและข้อเสนอแนะในการปรับปรุงเกษตรพันธะสัญญาให้เป็นระบบที่ดีขึ้นต่อเกษตรกร ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะข้อตกลงมีความแตกต่างกันในแต่ละพืชและบริษัท ส่วนที่เหมือนกันคือการกำหนดให้มีการใช้พันธุ์จากบริษัท เกษตรกรส่วนใหญ่มีความพึงพอใจในระดับปานกลาง โดยพึงพอใจในด้านการมีส่วนร่วมในการกำหนดรายละเอียดของสัญญาและด้านราคาปัจจัยการผลิตที่บริษัทจัดให้ต่ำกว่าด้านอื่น ผลจากการประชุมกลุ่ม ได้ข้อสรุปว่า ข้อดีของเกษตรพันธะสัญญา คือ มีตลาดที่แน่นอน มีสินเชื่อปัจจัยการผลิตและมีการประกันราคารับซื้อ ข้อเสียคือ การลงทุนด้านแรงงานสูง การใช้สารเคมีสูงในบางพืชส่งผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม การไม่มีอำนาจต่อรองและมีความเสี่ยงการผลิตสูงสำหรับการเลี้ยงสัตว์

คำสำคัญ: เกษตรพันธะสัญญา, ความพึงพอใจของเกษตรกร, เชียงใหม่, ลำพูน

¹ ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและส่งเสริมเผยแพร่การเกษตร คณะเกษตรศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตำบลสุเทพ
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200

² ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงใหม่ 50200

¹ Department of Agricultural Economics and Extension, Faculty of Agriculture, Chiang Mai University, Tel:053-944066 ext 13,
Email: pornsiri.s@cmu.ac.th

² Multiple Cropping Center, Faculty of Agriculture, Chiang Mai University Tel:053-944621 ext 241 Email:
benchaphun.e@cmu.ac.th

Abstract

Contract farming is a system that has been criticized when it deals with the issues of fairness of agreement with farmers and the use of farmer as labor in farmer own land and not being able to make any decision on their production due to their lack of bargaining power. This paper presents the characteristics of the contract farming and farmer's preferences for potato, vegetable soybean, baby corn and sweet corn contract farming in Chiang Mai and Lamphun provinces based on a survey of 160 farms. The results of the stakeholder meeting about pros and cons of contract farming and suggestions to improve the system for farmers' benefit are also presented. The results show that the details of contract farming varied in each crop and were also different depending on companies. The obligation that farmers have to use the seed/breed from companies was the same. Most of farmers had medium level of satisfaction for contract farming. The issues that farmers had lower satisfaction levels than others have to do with the involving of farmer in setting the contract detail and the setting of input prices from the company. The meeting results show that the pros of the contract farming were: guaranteed market, credit availability from the company for farm inputs, and guaranteed output price while the cons were: high investment in labor, impacts of high chemical use in some crops on farmer's health and the environment, no bargaining power and a high production risk for animal farms

Keywords: Contract farming, Farmer's preferences, Chiangmai, Lamphun

บทนำ

ระบบการผลิตทางการเกษตรที่เปลี่ยนไปที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือการเปลี่ยนรูปแบบการผลิตทางการเกษตรเป็น การเกษตรพันธะสัญญาซึ่งเป็นการเกษตรที่มีข้อตกลงกันระหว่างผู้ผลิตและผู้ซื้อสินค้า เช่น บริษัทธุรกิจเกษตร โดยมีการตกลงที่จะแบ่งปันปัจจัยการผลิต เทคโนโลยีการผลิต และข้อมูลด้านการตลาด และการกำหนดราคาซื้อขาย ซึ่งมีรายละเอียดที่แตกต่างกันไปตามชนิดของผลผลิต ในด้านผลการดำเนินงานของเกษตรพันธะสัญญา นั้น มีความเห็นแตกต่างมากมาย เช่น World Bank¹ กล่าวว่า เกษตรพันธะสัญญา เป็น เครื่องมือของความทันสมัย เนื่องจาก ให้ผลประโยชน์จากเทคโนโลยีสมัยใหม่ การควบคุมคุณภาพ การมีตลาด และบริการอื่นๆ ในขณะที่ Little and Watt² และ Clapp³ กล่าวว่า เกษตรพันธะสัญญา มีการเอารัดเอาเปรียบ ทำให้เกษตรกรรายย่อย เป็น คนงาน ในที่ดินของตนเอง แต่ไม่มีการควบคุมใดๆ โดยตนเอง Porter and Philips-Howard⁴ ได้สำรวจผลการดำเนินงานเกษตรพันธะสัญญาในประเทศ ไนจีเรีย และแอฟริกาใต้ พบว่า ในขณะที่ การเกษตรแบบนี้กำลังขยายตัวอย่างรวดเร็ว มีเกษตรกรรายย่อยจำนวนมากที่ได้รับผลกระทบในทางลบจากการทำสัญญากับบริษัทเกษตรในลักษณะนี้ และรายงานว่าการเกษตรรายย่อยไม่ได้รับข่าวสารข้อมูลเพียงพอจากบริษัท และมีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมไม่เพียงพอ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทและเกษตรกรไม่ดี นอกจากนี้ เกษตรกรรายย่อยควรมีการผลิตในภาคยังชีพควบคู่ไป การดำเนินการต่างๆ ควรให้ เกษตรกรมีส่วนร่วมให้มากขึ้น ภาครัฐก็มีบทบาทที่ต้องดูแลให้สัญญาที่มีความเป็นธรรมและไม่ส่งผลในทางลบกับเกษตรกรรายย่อย Watt et al⁵ พบว่า สาเหตุหลักของการเสียเปรียบของเกษตรกรรายย่อยในการเกษตรแบบพันธะสัญญาอยู่ตรงที่เกษตรกรรายย่อยไม่มีการรวมตัวกันเป็นสหกรณ์ หรือ สมาคมผู้ปลูกที่

สามารถต่อรองกับบริษัทได้ อย่างไรก็ตาม ก็มีผู้เรียกร้องให้รัฐบาลเข้ามามีส่วนในการช่วยเหลือเกษตรกรรายย่อยในกรณีเกษตรกรพันธะสัญญา อาทิเช่น Key and Runsten⁶ ผู้ศึกษากรณีเกษตรกรพันธะสัญญาในประเทศทางลาตินอเมริกา พบว่า แม้ว่าการเกษตรพันธะสัญญาจะให้ประโยชน์หลายอย่าง มีการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยให้รายได้ดีขึ้น แต่ผู้ที่เข้าร่วมโครงการมักเป็นเกษตรกรที่หาแหล่งทุนได้เอง และไม่ใช้เกษตรกรรายย่อย เนื่องจากบริษัทมักไม่ให้บริการด้านเงินทุน และส่งเสริม กับเกษตรกรรายย่อยเพราะมักมีต้นทุนค่าดำเนินการสูง สำหรับในประเทศไทยก็มีงานศึกษาเกษตรกรพันธะสัญญาหลายชิ้นที่เป็นห่วงเรื่องผลกระทบต่อเกษตรกรทั้งในด้านสังคม สิ่งแวดล้อม และความเป็นอยู่ (จิรวัดน์⁷, ยศ⁸, ประเทือง⁹) โดยกล่าวว่า การเกษตรในลักษณะนี้อาจเป็นช่องทางให้บริษัทธุรกิจเกษตรอุตสาหกรรมในลักษณะใหม่ได้ และยังอาจก่อให้เกิดมลพิษมากมายด้วย (เบญจพรรณและคณะ¹⁰)

จะเห็นได้ว่ามีผู้ให้ความสนใจทั้งข้อดีข้อเสียของการเกษตรระบบพันธะสัญญา การศึกษานี้ต้องการจะชี้ให้เห็นถึงลักษณะการทำเกษตรพันธะสัญญา ความพึงพอใจของเกษตรกร จากมุมมองของเกษตรกรผู้อยู่ในระบบนี้ โดยการศึกษาเป็นการนำเสนอผลการศึกษารายส่วนหนึ่งจากโครงการ ความเสี่ยงในการเกษตรระบบพันธะสัญญา ในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน : ผลกระทบต่อเกษตรกรรายย่อย ความเชื่อมโยงต่อนโยบายสาธารณะ

วัตถุประสงค์

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงลักษณะของข้อตกลงในเกษตรพันธะสัญญาและประเมินความพึงพอใจของเกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่ง ถั่วเหลืองฝักสด ข้าวโพดฝักอ่อนและข้าวโพดหวาน ต่อระบบเกษตรพันธะสัญญา รวมทั้งนำเสนอผลที่ได้จากการประชุมกลุ่มย่อย ในประเด็นที่เกี่ยวกับข้อดีและข้อเสียของระบบเกษตรพันธะสัญญา และข้อเสนอแนะในการปรับปรุงรูปแบบเกษตรพันธะสัญญาให้เป็นระบบที่ดีขึ้นต่อเกษตรกรผู้ผลิต

วิธีการศึกษา

การเก็บรวบรวมข้อมูลได้จากการสัมภาษณ์ในเชิงลึกกับเกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่ง ถั่วเหลืองฝักสด ข้าวโพดฝักอ่อนและข้าวโพดหวาน ในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน กลุ่มพีชละ 60 ตัวอย่าง รวมจำนวนเกษตรกรตัวอย่างทั้งสิ้น 240 ราย โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ในส่วนของประเด็นที่เกี่ยวกับข้อดี ข้อเสียและข้อเสนอแนะของระบบเกษตรพันธะสัญญาได้รวบรวมข้อมูลจากการประชุมกลุ่มย่อย ซึ่งประกอบด้วยเกษตรกรและผู้เกี่ยวข้องในการปลูกมันฝรั่ง ถั่วเหลืองฝักสด พริก ข้าวโพดหวาน ข้าวโพดฝักอ่อน ข้าวโพดเมล็ดพันธุ์และผู้เลี้ยงสุกร รวมทั้งวิทยากร ผู้ทรงวุฒิ และนักวิจัย โดยการวิเคราะห์ผลเชิงพรรณนาเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อสรุปในประเด็นต่าง ๆ

ผลการศึกษา

ลักษณะและรายละเอียดของข้อตกลงในเกษตรพันธะสัญญา

การทำเกษตรพันธะสัญญาของพืชทั้งสิ้น ได้แก่ มันฝรั่ง ถั่วเหลืองฝักสด ข้าวโพดฝักอ่อน และข้าวโพดหวานในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูนโดยส่วนใหญ่เป็นการทำรูปแบบสัญญาเป็นสัญญาปากเปล่า จะมีเพียงมันฝรั่งเท่านั้นที่เกษตรกรมากกว่าร้อยละ 50 มีการทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร (ตารางที่ 1) คู่สัญญาที่เกษตรกรทำสัญญาดังกล่าวจะเป็นนายหน้าซึ่งเป็นตัวแทนของบริษัทโดยตรง จะมีที่ทำสัญญากับนายหน้าอิสระค่อนข้างสูงคือข้าวโพดหวานและข้าวโพดฝักอ่อน หากพิจารณาถึงจำนวนปีที่เกษตรกรทำพันธะสัญญาใน

พีชนั้น ๆ ในทุกพีชจะพบว่าจะมีระยะเวลาอยู่ในช่วง 1 ถึง 5 ปี ในสัดส่วนที่สูงที่สุด ซึ่งผู้ที่แนะนำให้ทำเกษตรพันธะสัญญาอาจเป็นนายหน้าที่รู้จัก พนักงานส่งเสริมของบริษัท หรือ เกษตรกรเพื่อนบ้าน โดยจะแตกต่างกันไปในแต่ละพีช การทำเกษตรพันธะสัญญาของเกษตรกรส่วนใหญ่ในทุกพีชไม่ได้ทำพันธะสัญญาเพียงพีชเดียว ดังเช่นกรณีของมันฝรั่งจะมีการทำเกษตรพันธะสัญญาใน ข้าวโพดหวาน ถั่วเหลืองฝักสด และ ข้าวญี่ปุ่น ด้วย นอกจากนี้เกษตรกรส่วนใหญ่ในทุกพีชเคยลองทำเกษตรพันธะสัญญาในพีชอื่น ๆ ที่ปัจจุบันได้เลิกปลูกแล้ว เช่น กรณีของถั่วเหลืองฝักสด เคยทำเกษตรพันธะสัญญาในพีชอื่นได้แก่ ถั่วแระ ชูกินี มะเขือม่วง ยาสูบ และแครอท แต่ได้เลิกทำพีชเหล่านี้เนื่องจากต้นทุนที่สูงและปัญหาเกี่ยวกับโรคและแมลง) มะเขือม่วง(ราคาผลผลิตที่ได้รับราคาถูก) แครอท (การจ่ายเงินค่าผลผลิตไม่ตรงเวลา) มะเขือม่วง เฉพาะที่ทำกับบริษัทหนึ่ง (นายหน้าที่ติดต่อด้วยเลิกทำ) ยาสูบ)

ในส่วนของการรายละเอียดข้อตกลงในสัญญา จากตารางที่ 2 พบว่าข้อกำหนดเกี่ยวกับด้านปัจจัยการผลิตและกระบวนการผลิตนั้น ในทุกพีชมากกว่าร้อยละ 90 กำหนดให้เกษตรกรต้องใช้พันธุ์ในการผลิตตามที่บริษัทกำหนดและส่วนใหญ่ต้องซื้อจากบริษัทเท่านั้น ในลักษณะเงินเชื่อ สำหรับปุ๋ยและสารเคมีกำจัดแมลง/ศัตรูพืชก็เช่นเดียวกัน ส่วนใหญ่ในทุกพีชกำหนดให้ต้องซื้อจาก นายหน้า หรือ บริษัท ยกเว้นกรณีของข้าวโพดฝักอ่อนที่มีเกษตรกรเพียงร้อยละ 10 ให้ข้อมูลว่ามีข้อกำหนดที่ต้องซื้อสารเคมีกำจัดแมลง/ศัตรูพืชจากบริษัทหรือนายหน้า สำหรับข้อกำหนดด้านปัจจัยการผลิตอื่น ๆ จะแตกต่างกันไปในแต่ละพีช ดังเช่น กรณีของมันฝรั่ง เกษตรกรส่วนใหญ่ร้อยละ 75 กล่าวว่ามีข้อกำหนดเกี่ยวกับการตรวจสอบแปลงผลผลิตจากเจ้าหน้าที่หรือตัวแทนของบริษัท ในขณะที่เกษตรกรถั่วเหลืองฝักสดร้อยละ 58 และเกษตรกรข้าวโพดหวานร้อยละ 38 ให้ข้อมูลว่ามีข้อกำหนดนี้ด้วย อีกประเด็นที่น่าสนใจคือการกำหนดลักษณะพื้นที่ปลูกในพันธะสัญญา มีเพียงเกษตรกรผู้ปลูกถั่วเหลืองฝักสดร้อยละ 50 กล่าวถึงข้อกำหนดในส่วนนี้ ในขณะที่เกษตรกรพีชอื่นพูดถึงข้อกำหนดนี้น้อยมาก เช่น มันฝรั่งและข้าวโพดหวาน ร้อยละ 25 ข้าวโพดฝักอ่อน ร้อยละ 1.67 หากพิจารณาในภาพรวมของข้อกำหนดต่าง ๆ ในด้านปัจจัยการผลิตและกระบวนการผลิตในทุกพีช ข้าวโพดฝักอ่อนจะมีการกำหนดรายละเอียดในทุก ๆ ด้านน้อยกว่าพีชอื่น ๆ

ข้อกำหนดด้านการรับซื้อผลผลิตส่วนใหญ่ในทุกพีชมีการรับประกันราคาที่จะรับซื้อขั้นต่ำ โดยระบุเกรดหรือคุณภาพของผลผลิต โดยรับประกันว่าจะรับซื้อผลผลิต แต่ไม่ได้ระบุปริมาณที่แน่นอน ข้อกำหนดอีกประเด็นที่น่าสนใจคือ การรับประกันของคู่สัญญาในกรณี ปัจจัยการผลิตเสียหาย ภัยธรรมชาติและ โรคระบาด ซึ่งในประเด็นนี้จะมีความแตกต่างของข้อปฏิบัติที่แตกต่างกันในแต่ละพีช ในกรณีเกิดความเสียหายต่อปัจจัยการผลิต เกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่งร้อยละ 46 และเกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อนร้อยละ 56 กล่าวว่าเกษตรกรต้องรับประกันตนเอง ในขณะที่ร้อยละ 40 ของเกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่งและร้อยละ 41 ของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อน กล่าวว่าบริษัทรับประกันบางส่วน แสดงให้เห็นถึงความรับประกันค่อนข้างสูงของเกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่งและข้าวโพดฝักอ่อนต่อความเสียหายในส่วนนี้ ซึ่งแตกต่างจากกรณีของถั่วเหลืองฝักสดที่เกษตรกรส่วนใหญ่ร้อยละ 71 กล่าวว่าบริษัทรับประกันบางส่วน ในขณะที่กรณีของข้าวโพดหวาน เกษตรกรร้อยละ 48 กล่าวว่าบริษัทจะรับประกันความเสียหายในส่วนของการผลิตทั้งหมด สำหรับความเสียหายอันเนื่องมาจากภัยธรรมชาติ และผลผลิตเสียหายจากโรคระบาด และแมลงศัตรูพืช ในทุกพีชส่วนใหญ่ เกษตรกรจะต้องรับประกันตนเองโดยต้องจ่ายชำระคืนค่าปัจจัยการผลิตให้คู่สัญญา) ถ้ามี(ยกเว้นในกรณีของถั่วเหลืองฝักสดที่เกษตรกรได้รับการยกเว้นหนี้สินที่มีกับทางคู่สัญญาบางส่วน หากเกิดความเสียหายจากภัยธรรมชาติ (ตารางที่ 2)

ตาราง 1 รูปแบบและประวัติการทำเกษตรพันธะสัญญาของเกษตรกรตัวอย่าง

ประเด็นเกี่ยวกับสัญญา	ร้อยละของตัวอย่างที่มีข้อตกลง			
	มันฝรั่ง	ถั่วเหลือง ฝักสด	ข้าวโพดฝัก อ่อน	ข้าวโพด หวาน
รูปแบบสัญญาเป็นสัญญาปากเปล่า	46.67	60.00	93.33	86.67
คู่สัญญา				
บริษัทโดยตรง	15.00	15.00	5.00	21.67
นายหน้าซึ่งเป็นตัวแทนของบริษัทโดยตรง	73.33	70.00	48.33	28.33
นายหน้าอิสระ	11.67	15.00	43.33	50.00
ไม่มีข้อมูล	-	-	3.33	-
จำนวนปีที่ทำสัญญากับบริษัทหรือนายหน้า				
1-5 ปี	38.33	43.33	50.00	60.00
6-10 ปี	28.33	40.00	28.33	33.33
11-15 ปี	15.00	13.33	-	1.67
16-20 ปี	10.00	1.67	6.67	5.00
มากกว่า 20 ปี	8.33	1.67	15.00	-
ผู้แนะนำให้ทำเกษตรพันธะสัญญา				
นายหน้าที่รู้จัก	43.33	31.67	43.33	60.00
พนักงานส่งเสริมของบริษัท	28.33	45.00	8.33	6.67
ทางราชการ	3.33	-	-	-
เกษตรกรเพื่อนบ้าน	16.67	23.33	45.00	28.33
อื่นๆ	8.33	-	3.33	5.00
มีพี่หรือสัตว์อื่นที่ทำเกษตรพันธะสัญญาในปัจจุบัน	51.67	61.67	98.33	73.33
มีพี่หรือสัตว์อื่นที่เคยทำเกษตรพันธะสัญญาแต่เลิกทำไปแล้ว	91.67	78.33	90.00	93.33

ที่มา: เบญจพรรณและคณะ¹⁰

ตาราง 2 รายละเอียดข้อตกลงในการทำเกษตรพันธะสัญญาของเกษตรกรตัวอย่าง

ประเด็น	ร้อยละของตัวอย่างที่มีข้อตกลง			
	มันฝรั่ง	ถั่วเหลือง ฝักสด	ข้าวโพดฝัก อ่อน	ข้าวโพด หวาน
ด้านปัจจัยการผลิตและกระบวนการผลิต				
กำหนดพันธุ์ที่ใช้ในการผลิตและต้องซื้อจากบริษัทเท่านั้น	92.72	100	98.33	95.00
กำหนดปุ๋ยโดยต้องซื้อจากบริษัท	76.36	100	86.67	83.33
นายหน้า	30.23	43.33	8.33	11.67
นายหน้า	51.16	56.67	71.67	68.33
กำหนดสารเคมีกำจัดแมลง/ศัตรูพืชที่ใช้ โดยต้องซื้อจากบริษัท	81.13	98.33	10.0	58.33
บริษัท	38.63	51.67	1.67	10.00
นายหน้า	45.45	46.67	8.33	46.67
กำหนดลักษณะพื้นที่ปลูก	25.00	50.00	1.67	25.00
กำหนดขนาดการผลิตที่แน่นอน เช่น พื้นที่ปลูก	21.57	25.00	5.00	8.33
กำหนดการตรวจสอบแปลงผลิตจากเจ้าหน้าที่หรือตัวแทนของบริษัท	75.00	58.33	8.33	38.33
ด้านการรับซื้อผลผลิต				
รับประกันว่าจะรับซื้อผลผลิต โดยไม่ได้ระบุปริมาณที่แน่นอน	69.09	40.00	41.67	58.33
รับประกันราคาที่จะรับซื้อขั้นต่ำ โดยระบุคุณภาพของผลผลิต	66.67	81.67	61.67	60.00
ความรับผิดชอบของคู่สัญญา) การแบ่งปันค่าใช้จ่าย(				
ปัจจัยการผลิตเสียหาย เช่น เมล็ดพันธุ์เน่าเสีย				
เกษตรกรรับผิดชอบเองทั้งหมด	46.67	15	56.67	21.67
บริษัทรับผิดชอบทั้งหมด	-	-	-	48.33
บริษัทรับผิดชอบบางส่วน	40.00	71.67	41.67	28.33
ผลผลิตเสียหายจากภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง พายุ				
เกษตรกรรับผิดชอบเองและชำระคืนค่าปัจจัยการผลิตให้คู่สัญญา	75.00	23.33	78.33	53.33
เกษตรกรได้รับการยกเว้นหนี้สินที่มีกับทางคู่สัญญาบางส่วน	18.33	71.67	18.33	35.00
เกษตรกรได้รับการยกเว้นหนี้สินและได้รับเงินค่าชดเชยส่วนหนึ่ง	-	3.33	1.67	5.00
อื่นๆ เช่น คู่สัญญาให้เมล็ดพันธุ์มาปลูกใหม่	6.67	1.67	1.67	5.00
ผลผลิตเสียหายจากโรคระบาด และแมลงศัตรูพืช				
เกษตรกรรับผิดชอบเองและชำระคืนค่าปัจจัยการผลิตให้คู่สัญญา	85.41	70.00	n.a.	96.00
เกษตรกรได้รับการยกเว้นหนี้สินที่มีกับทางคู่สัญญาบางส่วน	4.17	30.00	n.a.	-
เกษตรกรได้รับการยกเว้นหนี้สินและได้รับเงินค่าชดเชยส่วนหนึ่ง	2.08	-	n.a.	4.00

ที่มา: ดัดแปลงจาก เบญจพรรณและคณะ¹⁰

หมายเหตุ: n.a. ไม่มีข้อมูลผลผลิตเสียหายจากโรคแมลง เพราะเป็นคำถามที่เพิ่มเติมหลังจากเก็บข้อมูลผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อนแล้ว

ความพึงพอใจของเกษตรกรต่อเกษตรพันธะสัญญา

ในการวิเคราะห์ถึงความพึงพอใจของเกษตรกรต่อเกษตรพันธะสัญญาได้แบ่งประเด็นการวิเคราะห์ออกเป็น 6 ประเด็นคือ 1.ด้านข้อกำหนดสัญญา 2.ด้านประสิทธิภาพในการสื่อสารกับเกษตรกร 3.ด้านปัจจัยการผลิต 4.ด้านการรับซื้อผลผลิต 5.ด้านความเชื่อถือได้และความรวดเร็วในการจ่ายเงินให้กับเกษตรกร และ

6.ด้านความมั่นคงหรือขนาดของบริษัท จากตารางที่ 3 พบว่าในภาพรวมของความพึงพอใจในทุก ๆ ด้านเกษตรกรมีความพึงพอใจต่อเกษตรกรพันธะสัญญาส่วนใหญ่ในระดับมากคือมีคะแนนความพึงพอใจอยู่ในช่วง 7 และ 8 โดยระดับความพึงพอใจที่น้อยที่สุดคือ 4.73 จากเกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่งในประเด็นของการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการกำหนดรายละเอียดสัญญา และระดับความพึงพอใจที่สูงที่สุดคือ 8.53 จากเกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดหวานในประเด็นความน่าเชื่อถือของเครื่องชั่งน้ำหนักผลผลิต

ตาราง 3 ความพึงพอใจต่อเกษตรกรพันธะสัญญา

ประเด็น	ระดับความพอใจเฉลี่ย (ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน)			
	มันฝรั่ง	ถั่วเหลืองฝักสด	ข้าวโพดฝักอ่อน	ข้าวโพดหวาน
1. ด้านข้อกำหนดสัญญา				
การมีสัญญาที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจนเข้าใจได้	5.57 (2.71)	7.60 (2.32)	(1.84) 6.90	.607 (2.54)
ความสมบูรณ์ของสัญญาในด้านต่างๆ	5.60 (2.77)	7.53 (1.97)	(1.59) 6.95	(2.44) 6.27
เกษตรกรมีส่วนร่วมในการกำหนดรายละเอียดสัญญา	4.73 (2.60)	6.38 (2.40)	(2.18) 5.10	(2.36) 5.88
2. ด้านประสิทธิผลในการสื่อสารกับเกษตรกร				
การชี้แจงก่อนทำสัญญาเกี่ยวกับข้อกำหนดของสัญญาโดยเจ้าหน้าที่บริษัท หรือนายหน้า	6.43 (2.85)	7.60 (2.12)	(1.38) 6.60	(2.41) 6.67
ความรู้ ความชำนาญของเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับเทคโนโลยีการผลิต	6.33 (2.92)	7.92 (1.92)	(2.18) 6.10	(2.65) 6.37
การให้คำแนะนำในทุกช่วงระยะเวลาการปลูก จากเจ้าหน้าที่ของบริษัทอย่างครบถ้วน	6.37 (3.01)	7.97 (1.89)	(2.30) 5.87	(2.71) 6.12
การให้ความช่วยเหลือเอาใจใส่ของเจ้าหน้าที่เวลาเกิดปัญหาด้านการตลาด	5.75 (3.01)	7.78 (2.08)	(2.25) 5.80	(2.54) 6.65
3. ด้านปัจจัยการผลิต				
การได้รับปัจจัยการผลิตจากบริษัทหรือนายหน้า	6.73 (2.86)	7.88 (1.71)	(2.04) 7.30	(1.99) 7.62
ความพึงพอใจต่อคุณภาพของปัจจัยการผลิตที่ได้รับ	7.45 (2.32)	8.12 (1.71)	(1.79) 7.86	(1.56) 7.62
ความสะดวกรวดเร็วในการเบิกจ่ายปัจจัยการผลิต	8.14 (2.23)	8.45 (1.83)	(1.81) 7.85	(1.56) 8.12
ความพอเพียงของปัจจัยการผลิตต่อความต้องการ	8.27 (2.17)	8.43 (1.65)	(1.70) 7.80	(1.47) 8.25
ความพอใจต่อราคาของปัจจัยการผลิตที่บริษัทจัดให้	5.70 (2.64)	7.05 (2.00)	(2.12) 6.53	(2.12) 6.53

ที่มา: ดัดแปลงจาก เบญจพรธมและคณะ¹⁰

ตาราง 3 ความพึงพอใจต่อเกษตรกรพันธะสัญญา (ต่อ)

ประเด็น	ระดับความพอใจเฉลี่ย (ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน)			
	มันฝรั่ง	ถั่วเหลืองฝัก สด	ข้าวโพดฝัก อ่อน	ข้าวโพด หวาน
4. ด้านการรับซื้อผลผลิต				
ความเหมาะสมของสถานที่รับซื้อ	7.47 (2.65)	8.25 (1.82)	(1.82) 8.10	(1.78) 8.38
ความน่าเชื่อถือของเครื่องชั่งน้ำหนักผลผลิต	7.83 (2.16)	8.02 (1.96)	(1.67) 8.17	(2.10) 8.53
ความน่าเชื่อถือของการประเมินน้ำหนักผลผลิตและมีการอธิบายให้เกษตรกรเข้าใจวิธีการประเมินน้ำหนักผลผลิต	6.97 (2.82)	7.80 (1.97)	(1.72) 8.02	) 7.631(92.
การหักน้ำหนักของเกษตรกร	5.28 (3.01)	7.58 (1.74)	(1.94) 7.62	(2.27) 7.77
วิธีการตรวจสอบคุณภาพของผลผลิตที่รับซื้อ	6.28 (2.86)	7.70 (2.04)	(1.56) 7.85	(1.84) 7.86
ความสะดวกรวดเร็วในการรับซื้อ	7.08 (2.65)	8.28 (1.79)	(1.48) 8.05	(1.70) 8.18
การกำหนดวันเวลาที่รับซื้ออย่างชัดเจน	7.42 (2.70)	8.45 (1.63)	(1.61) 7.97	(1.67) 8.35
5. ด้านความเชื่อถือได้และความรวดเร็วในการจ่ายเงินให้กับเกษตรกร				
การแจ้งจำนวนเงินและวันที่ที่เกษตรกรจะได้รับเงินทันทีที่มีการรับผลผลิต	7.00 (2.83)	8.18 (1.89)	(2.18) 7.58	(2.16) 7.82
ความรวดเร็วในการจ่ายเงินของบริษัท	7.20 (2.81)	7.92 (1.66)	(2.32) 7.38	(2.30) 7.68
การหักเงินสินเชื่อปัจจัยการผลิตจากเงินค่าจำหน่ายผลผลิตมีความถูกต้อง) เฉพาะคนที่รับปัจจัยการผลิตจากบริษัท(	7.89 (2.40)	8.17 (1.75)	(1.66) 8.12	(2.09) 7.93
ไม่มีการคิดดอกเบี้ยค่าปัจจัยการผลิตที่เกษตรกรรับมาอย่างเหมาะสมหรือคิดในอัตราที่เหมาะสม) เฉพาะคนที่รับปัจจัยการผลิตจากบริษัท(	7.61 (2.52)	7.72 (2.00)	(2.05) 7.65	(2.18) 8.03
6. ด้านความมั่นคงหรือขนาดของบริษัท				
การที่บริษัท เป็นบริษัทใหญ่ มีความมั่นคงน่าเชื่อถือเป็นที่รู้จัก โดยทั่วไปทำให้ท่านพอใจที่จะทำเกษตรกรพันธะสัญญากับบริษัทนี้มากน้อยเพียงใด	8.08 (2.22)	8.42 (1.46)	(1.98) 7.62	(2.27) 7.53
บริษัททำเกษตรกรพันธะสัญญากับเกษตรกรมาเป็นเวลาพอสมควรแล้วและไม่เคยมีทำผิดข้อตกลงที่ให้ไว้	7.70 (2.66)	8.38 (1.65)	(1.88) 7.83	(2.07) 7.77

ที่มา: ดัดแปลงจาก เบญจพรหมและคณะ¹⁰

หมายเหตุ: ความพอใจคะแนนเต็ม 10 มี 5 ระดับ คือ 1-2 = น้อยที่สุด 3-4= น้อย 5-6= ปานกลาง 7-8= มาก 9-10=มากที่สุด

ข้อดีของการทำเกษตรพันธะสัญญา

1. มีระบบการให้สินเชื่อปัจจัยการผลิต

ระบบการปลูกพืชที่อยู่ในระบบพันธะสัญญามีระบบเงินเชื่อในปัจจัยการผลิต ได้แก่ พันธุ์ ปุ๋ย ยา ป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ซึ่งเกษตรกรเห็นว่าเป็นข้อดีที่สำคัญมากข้อหนึ่งเพราะเกษตรกรไม่ต้องมีเงินทุนสำหรับการลงทุนทำการเกษตร ประกอบกับการที่เกษตรกรเห็นว่าการหักเงินเชื่อจากเงินค่าจำหน่ายผลผลิตมีความถูกต้องและน่าเชื่อถือ ทำให้เกษตรกรไว้วางใจและยังคงใช้ระบบเงินเชื่อต่อไป ในกรณีของฟริกซูปเปอร์ฮอท และถั่วเหลืองฝักสดมีการให้กู้ยืมเงินทุนสำหรับค่าใช้จ่ายในการไถพรวนและขึ้นแปลงให้เกษตรกรโดยไม่มี การคิดดอกเบี้ย

ระบบการทำเกษตรพันธะสัญญาในการเลี้ยงหมูซึ่งเกษตรกรเป็นเสมือนผู้รับจ้างเลี้ยงหมูให้กับบริษัท เท่านั้น ก็มีระบบการให้ปัจจัยการผลิตเช่นเดียวกัน แต่แตกต่างกับระบบเกษตรพันธะสัญญาของพืช คือ เกษตรกรผู้เลี้ยงสุกรไม่ต้องลงทุนในปัจจัยการผลิตเลย อันได้แก่ พันธุ์ อาหาร ยา รวมทั้งยังมีนักสัตวบาลของบริษัทมาคอยดูแลให้คำปรึกษาเรื่องการเลี้ยงดูด้วย อย่างไรก็ตาม เกษตรกรยังต้องลงทุนในระบบโรงเรือนเอง ซึ่งในช่วงแรกทางบริษัทจะช่วยประสานงานหาแหล่งเงินกู้ให้ โดยบริษัทจะช่วยสร้างความมั่นใจให้แก่ธนาคาร ผู้ให้กู้ ทำให้เกษตรกรสามารถกู้เงินได้ง่าย แต่บริษัทไม่ได้เป็นผู้ค้ำประกัน เกษตรกรต้องใช้ที่ดินในการค้ำประกันเอง

2. มีแหล่งรับซื้อที่แน่นอน

เกษตรกรทุกพืชและเกษตรกรผู้เลี้ยงสุกรแสดงความคิดเห็นที่ตรงกันในเรื่องของการทำเกษตรพันธะสัญญาเป็นการช่วยลดความเสี่ยงด้านการตลาดของเกษตรกรให้มีแหล่งรับซื้อผลผลิตที่แน่นอน ผลผลิตตามจำนวนที่ได้ทำพันธะสัญญาไว้จะถูกรับซื้อหมดโดยนายหน้าหรือบริษัทที่เกษตรกรทำพันธะสัญญาด้วย

เกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อนให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ในกรณีข้าวโพดฝักอ่อน ซึ่งเป็นพืชที่มีระยะเวลาการเพาะปลูกสั้น ส่งผลให้เกษตรกรสามารถเพาะปลูกได้หลายรุ่นในหนึ่งปี ถ้ามีระบบชลประทานที่ดี บริษัทเองก็จะรับซื้อผลผลิตทั้งหมดโดยไม่มีผลผลิตตกค้างเลย สื่อให้เห็นถึงความแน่นอนของการมีแหล่งรับซื้อ และหากเกษตรกรสามารถเข้าถึงแหล่งน้ำจะสามารถเพิ่มรายได้โดยการเพิ่มจำนวนรุ่นในการปลูกข้าวโพดฝักอ่อน

3. มีการประกันราคารับซื้อที่แน่นอน

ในระบบเกษตรพันธะสัญญาของพืช เกษตรกรทุกพืชยกเว้นฟริกซูปเปอร์ฮอท(กรณีฟริกซูปเปอร์ฮอทเป็นการประกันราคาตามที่บริษัทกำหนดเป็นวันๆ ไม่มีการตกลงล่วงหน้า โดยบริษัทอ้างว่าเป็นราคาตลาด ซึ่งความจริงแล้วราคาที่ได้เป็นราคาที่ต่ำกว่าท้องตลาด ซึ่งถือเป็นข้อเสียของเกษตรพันธะสัญญา) ให้ความคิดเห็นในข้อดีเกี่ยวกับการตกลงเรื่องราคาที่บริษัทประกันไว้ก่อนการผลิตในแต่ละรุ่น ซึ่งเกษตรกรสามารถรู้ถึงราคา ที่เกษตรกรจะได้รับก่อนการปลูกในแต่ละรุ่น ในกรณีของข้าวโพดฝักอ่อน ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ และฟริกซูปเปอร์ฮอท เกษตรกรกล่าวว่าราคาตามเกษตรพันธะสัญญามีราคาสูงกว่าท้องตลาดทั่วไป และในทุกพืชเกษตรกรเห็นว่าราคาของผลผลิตตามพันธะสัญญามีความผันผวนน้อย ทำให้เกษตรกรมีรายได้ที่ค่อนข้างแน่นอนและมีความรู้สึกถึงความมั่นคงทางรายได้ของครอบครัวเกษตรกร

เกษตรกรผู้เลี้ยงสุกรให้ความเห็นที่สอดคล้องกันคือการทำเกษตรพันธะสัญญาทำให้มีรายได้ขั้นต่ำที่แน่นอน เพราะทางบริษัทมีการกำหนดราคารับซื้อที่แน่นอน อย่างไรก็ตาม รายได้ที่จะได้รับขึ้นอยู่กับความสามารถของตัวเกษตรกรเองบวกกับความรู้ความสามารถของนักสัตวบาลที่ทางบริษัทผลิตเปลี่ยนส่งมาดูแลด้วย ซึ่งแต่ละคนมีความรู้ความสามารถไม่เท่ากัน เกษตรกรทุกคนให้ข้อมูลว่าข้อดีต่างๆที่ได้รับส่วนใหญ่

เกิดขึ้นในช่วงแรกๆ ที่เริ่มทำพันธะสัญญากับทางบริษัท หลังจากเริ่มทำได้ประมาณ 2-1 ปี ปัญหาต่างๆ เริ่มค่อยๆ ปรากฏขึ้น ดังรายละเอียดต่อไปในส่วนของการข้อเสีย

4. มีการให้คำแนะนำในการเพาะปลูก/เลี้ยงสัตว์

เกษตรกรผู้ปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ซึ่งซื้อดีของการอยู่ในระบบเกษตรพันธะสัญญาในส่วนของการได้รับคำแนะนำ และการดูแลจากบริษัทโดยบริษัทจะจัดส่งเจ้าหน้าที่ของบริษัท นายหน้า หรือนักสัตวบาล เข้าไปตรวจสอบ และดูแล ให้คำปรึกษาแก่เกษตรกรตั้งแต่เริ่มปลูก/เพาะเลี้ยง ตลอดจนถึงการเก็บเกี่ยว หากเกิดโรคระบาด และแมลงกัดกินทำลายพืชผล เจ้าหน้าที่ หรือโบรคเกอร์ก็จะให้คำปรึกษา และจัดหาที่มีคุณภาพมาให้เกษตรกร ในกรณีข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ ที่ต้องการการควบคุมคุณภาพค่อนข้างสูง จึงมีเจ้าหน้าที่เข้ามาดูแลและให้คำแนะนำการเพาะปลูกให้กับเกษตรกรอย่างสม่ำเสมอ อาทิ ระยะเวลา 1 ครั้งตลอดฤดูเพาะปลูก ทำให้เกษตรกรได้รับคำแนะนำเพื่อให้ได้รับผลผลิตที่ดีและมีคุณภาพ อีกประการหนึ่งเป็นการถ่ายทอดความรู้ เทคโนโลยีในการเพาะปลูกให้กับเกษตรกรด้วย ในกรณีของฝรั่งเศส มีตัวแทนจากบริษัทฟริโตเลีย เข้ามาพูดคุยสอบถามเกษตรกรถึงความต้องการพันธุ์และปัจจัยการผลิตอื่น ๆ ที่เหมาะสมต่อเกษตรกร ก่อนการเพาะปลูก ในกรณีของถั่วเหลืองฝักสดและพริกซูปเปอร์ฮอท บริษัทมีการส่งเจ้าหน้าที่มาตรวจสอบในกรณีพืชเป็นโรคระบาด และนำพืชที่เป็นโรคไปตรวจวินิจฉัยหาสาเหตุ และหาตัวยารักษาต่างๆ มาให้เกษตรกร โดยการตรวจวินิจฉัยนั้นเกษตรกรไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย

5. การประหยัดเรื่องค่าขนส่งผลผลิต

เกษตรกรทุกพืชสามารถประหยัดค่าขนส่งผลผลิตได้ โดยเกษตรกรจะโทรแจ้งกับนายหน้าเพื่อให้มารับผลผลิตที่แปลง เกษตรกรที่ต้องขนส่งเองก็ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการขนส่งมาก เนื่องจากบริษัทที่รับซื้ออยู่ใกล้กับพื้นที่ปลูกทำให้มีความสะดวกในการขนย้ายไปขาย

6. ระบบการจ่ายเงินที่รวดเร็วและตรงเวลา

เกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่ง พริกซูปเปอร์ฮอท ข้าวโพดฝักอ่อน ข้าวโพดหวาน และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ให้ความเห็นว่าระบบการจ่ายเงินค่าผลผลิตมีความรวดเร็วและตรงเวลาตามที่บริษัทหรือนายหน้าได้ให้สัญญากับเกษตรกร ทำให้เกษตรกรวางแผนการบริหารเงินได้

7. การยกหนี้สินไว้ในกรณีเกิดภัยธรรมชาติ

ในกรณีของพริกซูปเปอร์ฮอท และถั่วเหลืองฝักสดหากเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม บริษัทจะยกหนี้ในส่วนของการใช้จ่ายในการไถพรวน ขึ้นแปลง พันธุ์ ปุ๋ย และ ยา ที่บริษัทให้สินเชื่อกับเกษตรกรทั้งหมด ซึ่งในส่วนของการไถพรวนนั้นเกษตรกรจะได้รับค่าชดเชยรายละเอียด 1,000 - 2,000 บาท ตามความเหมาะสม

8. มีการสร้างงานตลอดทั้งปีและมีการสร้างงานในหมู่บ้าน

ในกรณีของพริกซูปเปอร์ฮอท และถั่วเหลืองฝักสดเป็นพืชที่บริษัททำพันธะสัญญากับเกษตรกรและเป็นพืชที่ปลูกหลังจากการทำนาข้าวแล้ว และสามารถทำได้ตลอดช่วงฤดูร้อนและฤดูหนาว เพื่อบริการเพาะปลูกข้าวในฤดูฝนถัดไป ซึ่งทำให้เกษตรกรมีงานทำตลอดทั้งปีแทนการออกไปหางานทำนอกพื้นที่ ในกรณีของข้าวโพดฝักอ่อนมีการจ้างงานผู้สูงอายุในหมู่บ้านเพื่อแกะเปลือกข้าวโพดก่อนนำผลผลิตเหล่านั้นส่งให้กับโรงงาน ส่วนในฝรั่งเศสมีการจ้างแรงงานเด็กในหมู่บ้านเก็บหัวมันที่ค้างอยู่ในแปลง ซึ่งเป็นการสร้างงานสร้างรายได้ให้กับคนในหมู่บ้าน

9. มีการกำหนดค่าตอบแทนการบำรุงรักษาเพิ่มเติม

ในกรณีของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ ถ้าผลผลิตของเกษตรกรได้มากกว่า 500 กิโลกรัมก็จะได้รับเงินส่วนเกินผลผลิตตามราคาประกัน ซึ่งอยู่ที่กิโลกรัมละ 9.70 บาท เช่นเดียวกับกรณีของฝรั่งเศส

มีการระบุในสัญญาไว้ว่าหลังจากการปลูก 90 วัน ถ้าแปลงของเกษตรกรไม่มีโรคและแมลง นายหน้าก็จะให้เงินค่าตอบแทนบำรุงรักษาเพื่อเป็นโบนัสแก่เกษตรกรก็โลกรัมละ 0.20 บาท เกษตรกรเห็นว่าเป็นข้อดีของการผลิตในระบบพันธะสัญญาเพราะเหมือนเป็นรางวัลสำหรับการดูแลเอาใจใส่ และความขยันของเกษตรกรทำให้เกษตรกรมีความตั้งใจและใส่ใจเพิ่มมากขึ้น ในส่วนของนายหน้าก็เห็นว่าหน้าที่เกษตรกรเอาใจใส่และดูแลจนได้ผลผลิตที่ดีก็จะทำให้นายหน้า โรงงานหรือบริษัทได้รับผลผลิตที่ดีมีคุณภาพเข้าสู่โรงงานอย่างสม่ำเสมอ

10. ไม่มีการผูกมัดด้วยการเซ็นสัญญา รวมทั้งให้อิสระในการเลือกวิธีการผลิต

ในกรณีของพริกซูเปอร์ฮอท และถั่วเหลืองฝักสด เกษตรกรซึ่งถึงข้อดีของการทำสัญญาในรูปแบบสัญญาปากเปล่า คือ บริษัทจะมีโบรคเกอร์ที่เป็นคนในพื้นที่และรู้จักมักคุ้นกับเกษตรกรเป็นอย่างดี ซึ่งจะไม่มีการเซ็นสัญญาผูกมัดกับเกษตรกร เป็นการไว้เนื้อเชื่อใจกันระหว่างเกษตรกรกับโบรคเกอร์ และบริษัทไม่ได้เข้มงวดในขั้นตอนการผลิตมากนัก เป็นเพียงข้อเสนอแนะในการผลิต จึงทำให้เกษตรกรรู้สึกว่าการตนเองไม่ถูกผูกมัด และมีอิสระในการเลือกวิธีเพาะปลูก

11. มีสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร และมีสัญญาคู่ฉบับ

เฉพาะในกรณีของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ และมันฝรั่งมีสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร และบริษัทได้ให้เอกสารสัญญาคู่ฉบับไว้กับตัวเกษตรกรเก็บไว้ นอกจากนี้ในกรณีของสองพืชนี้ ก่อนการทำสัญญา นายหน้าของบริษัท ได้มีการอธิบายถึงลักษณะของสัญญา รายละเอียดของราคาผลผลิตและราคาปัจจัยการผลิต รวมถึงรายละเอียดการหักชำระเงิน ก่อนการทำสัญญา

ข้อเสียของการทำเกษตรพันธะสัญญาในกลุ่มพืช

1. ผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของเกษตรกร

เนื่องจากการทำเกษตรระบบพันธะสัญญานั้นเกษตรกรจะต้องใช้สารเคมีในปริมาณ และตราหือตามที่บริษัทกำหนด ซึ่งมีจำนวนการใช้สารเคมีในปริมาณที่สูง ดังเช่นข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ มันฝรั่งและพริกซูเปอร์ฮอท มีการใช้สารเคมีป้องกัน กำจัดศัตรูพืชเป็นจำนวนมาก ส่งผลเสียต่อสุขภาพของเกษตรกร และสิ่งแวดล้อมเนื่องจากการตกค้างของสารกำจัดศัตรูพืช อีกทั้งบริษัทยังไม่มีระบบการติดตามตรวจสอบ ผลจากการใช้สารเคมีและยังขาดการดูแลสิ่งแวดล้อมในชุมชน

2. ขาดอำนาจต่อรองด้านการผลิต ราคาและการคัดคุณภาพผลผลิต

เกษตรกรไม่มีอำนาจต่อรองด้านการผลิต ดังเช่น ในกรณีของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ ข้าวโพดหวานและข้าวโพดฝักอ่อน เกษตรกรไม่สามารถที่จะเลือกพันธุ์ที่จะปลูกเองได้ และไม่มีการระบุพันธุ์ที่ใช้ลงในสัญญา ซึ่งในบางครั้งเกษตรกรได้รับพันธุ์ที่ไม่มีคุณภาพ เช่น พันธุ์ที่มีเปอร์เซ็นต์ความงอกต่ำ หรือ เป็นพันธุ์ที่มีความกรายพันธุ์แล้ว ในกรณีของการตรวจพบผลผลิตของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ที่มีความกลายของพันธุ์ บริษัทก็จะส่งตัวแทนเจ้าหน้าที่บริษัทที่มาตรวจแปลงตัด ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ทิ้ง โดยที่เกษตรกรยังคงต้องรับภาระค่าปัจจัยการผลิต และหากเกษตรกรต้องการปลูกใหม่ทดแทน ก็ต้องมีภาระหนี้สินของพันธุ์ใหม่เพิ่มขึ้น

พืชทุกชนิดเมื่อเกิดโรคและแมลงระบาด จนทำให้ผลผลิตเกิดความเสียหายเกษตรกรไม่สามารถใช้วิธีการและปัจจัยการผลิตที่เกษตรกรต้องการได้ เนื่องจากการควบคุมคุณภาพของบริษัท ที่กำหนดให้ต้องใช้ยาปราบศัตรูพืชตามที่กำหนดไว้ ส่งผลให้ผลผลิตเกิดความเสียหาย ทำให้เกษตรกรได้ผลผลิตน้อย รายได้ก็น้อยตามไปด้วย

การกำหนดวันเก็บเกี่ยวตามความต้องการของบริษัท/โรงงาน ก็ทำให้เกษตรกรได้รับผลผลิตลดลง เช่น ในกรณีของข้าวโพดหวาน ที่บริษัทต้องการความเข้มน่อนทำให้ต้องให้เกษตรกรเก็บผลผลิตและขายในช่วงระยะเพาะปลูกที่ 73-70 วัน ซึ่งเป็นช่วงที่น้ำหนักยังไม่มากนัก ส่วนในเกษตรกรอีกรายให้หักขายในช่วงระยะ

เพาะปลูกที่ 80-75 วัน ส่งผลให้น้ำหนักในการขายผลผลิตแตกต่างกัน ในขณะที่ราคาซื้อขายผลผลิตเท่ากัน เกษตรกรที่ได้น้ำหนักน้อยกว่าจะได้รายได้ที่น้อยกว่า

นอกจากนี้เกษตรกรไม่สามารถเข้าถึงบริษัทได้โดยตรง ซึ่งเกษตรกรจะทำการผลิตโดยทำสัญญาหรือข้อตกลงต่างๆ ผ่านโบรกเกอร์ หรือ เจ้าหน้าที่ของบริษัท ทำให้เกษตรกรไม่สามารถต่อรองเรื่องผลประโยชน์ต่างๆ ที่เกษตรกรควรจะได้รับกับบริษัทได้ เช่น ในเรื่องของราคาประกัน ความเสียหายต่างที่เกิดจากภัยธรรมชาติต่าง หรือ ความเสียหายจากโรคระบาด เป็นต้น ในส่วนของการคัดคุณภาพของผลผลิต หากผลผลิตในท้องตลาดมีน้อย นายหน้าหรือบริษัทจะไม่เข้มงวดในเรื่องคุณภาพของผลผลิต แต่หากผลผลิตในตลาดมีมาก บริษัทจะนำข้ออ้างมีความเข้มงวดในการคัดคุณภาพผลผลิตซึ่งทำให้เกษตรกรสับสน ก่อให้เกิดความเข้าใจผิด และถูกเอาเปรียบได้

3. เป็นระบบที่มีต้นทุนการผลิตสูง

เนื่องจากการใช้ปัจจัยการผลิตและใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ ตรงตามความต้องการของบริษัทหรือโรงงาน โดยเฉพาะในกรณีของข้าวโพดหวานที่ระบุว่ามีการใช้ต้นทุนที่สูงมากในการเพาะปลูก แต่ราคาประกันที่ได้รับเป็นราคาที่ต่ำ ในกรณีของมันฝรั่ง มีการใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก และในบางครั้งแรงงานขาดทำให้ต้องมีการจ้างแรงงานต่างด้าว ทำให้มีต้นทุนเพิ่มในการดำเนินการเพื่อขอใบอนุญาตให้คนต่างด้าวเข้ามาทำงานได้

4. การเสียโอกาสได้รับราคาที่สูงกว่า

เมื่อราคาตลาดข้างนอกมีราคาสูง เกษตรกรที่อยู่ในระบบพันธะสัญญาก็จะไม่ได้รับราคาตามท้องตลาดนั้นและบริษัทไม่มีการชี้แจงเหตุผลของการตั้งราคาผลผลิตระดับที่กำหนดนี้

5. ไม่มีการเอาใจใส่ดูแลจากบริษัทหรือนายหน้า .

นายหน้าไม่ให้ความสนใจเกษตรกรเท่าที่ควรและบริษัทหรือโรงงานไม่ได้เข้ารับฟังปัญหาหรือความต้องการของเกษตรกรโดยตรง

6. ขาดการดูแลและติดตามจากหน่วยงานของภาครัฐ .

เนื่องจากการทำเกษตรระบบพันธะสัญญาจะมีเจ้าหน้าที่ของบริษัทเข้ามาส่งเสริม จึงทำให้เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานของภาครัฐไม่ได้เข้ามาดูแลช่วยเหลือแก่เกษตรกร ซึ่งในบางครั้งบริษัทก็ได้ดูแลหรือช่วยเหลืออย่างเต็มที่

ข้อเสียของการทำเกษตรพันธะสัญญาในกลุ่มสัตว์

.1. มีการลงทุนสูงและต่อเนื่องในระบบฟาร์มปิด เกษตรกรรับภาระการลงทุนเองทั้งหมด

รัฐบาลได้มีมาตรฐานในการป้องกันโดยการกำหนดให้มีการสร้างระบบ หลังจากเริ่มปัญหาใช้หวัดนก โรงเรือนแบบปิด ซึ่งบริษัทที่นำมาบังคับใช้กับเกษตรกร โดยขอให้เกษตรกรลงทุนสร้างโรงเรือนระบบปิดขึ้น และเกษตรกรให้ข้อมูลว่ามาตรฐานโรงเรือนที่ทางบริษัทกำหนดจะสูงกว่าของทางภาครัฐ ทำให้เกษตรกรต้องมีการลงทุนสูง ต้องกู้เงินและเป็นหนี้สินเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ นอกจากนี้เมื่อเกษตรกรลงทุนทำโรงเรือนเสร็จแล้ว จะได้รับแจ้งให้มีการลงทุนอย่างอื่นเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เป็นลักษณะค่อยทยอยบอกข้อมูล เพราะเกรงว่าเมื่อเกษตรกรทราบที่เดียวว่าจะต้องลงทุนสูงมากก่อน เกษตรกรจะไม่ทำต่อ เช่น หลังจากทำโรงเรือนเสร็จแล้ว จึงค่อยบอกว่าจะต้องลงทุนสร้างบ่อบำบัดก๊าซด้วย ซึ่งเป็นการลงทุนที่สูงมากอีกเช่นกัน ซึ่งทางบริษัทจะบอกเกษตรกรว่าถ้าไม่ทำตามที่ทางบริษัทกำหนด บริษัทจะไม่เอาสุกรมาให้เลี้ยงอีกต่อไป ซึ่งเกษตรกรก็ต้องยอมทำตาม เพราะมีหนี้สินที่เกิดจากการลงทุนที่ต้องชำระหนี้สินเป็นมาก

2. มีความเสี่ยงด้านการผลิตสูงในประเด็น เรื่อง เทคโนโลยีการผลิต มาตรฐานปัจจัยการผลิต และ มาตรฐานการเลี้ยง

แม้ว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงหมูได้รับเทคโนโลยีการผลิตจากบริษัทคู่สัญญาแต่บริษัทยังไม่มีความรู้อย่างสมบูรณ์ในการจัดการฟาร์มในระบบปิด มีการให้คำแนะนำที่ผิด ๆ กับเกษตรกร เช่น เรื่องการให้ความอบอุ่นแก่หมูในโรงเรือนในตอนแรก แนะนำให้ติดหลอดไฟให้ความอบอุ่น แต่ต่อมาแนะนำให้เปลี่ยนมาสร้างเตาไฟในโรงเรือนเพื่อให้ความอบอุ่นแทน แม้ว่าเกษตรกรจะไม่เห็นด้วยแต่นักสัตวบาล จะอ้างว่าเป็นนโยบายของทางบริษัทซึ่งถ้าไม่ทำตามจะไม่ให้เลี้ยงหมูต่อ

ในเรื่องของพันธุ์มีปัญหาความไม่สมบูรณ์ของพันธุ์ บางรุ่นจะได้ลูกหมูที่มีเชื้อแฝง ซึ่งเกษตรกรไม่ทราบก่อน จะรู้เมื่อเลี้ยงไปได้ระยะหนึ่งแล้ว พบว่า ลูกหมูที่เลี้ยงไม่ค่อยโต แคระแกรนหรือป่วยเป็นโรค

ด้านมาตรฐานการเลี้ยงมีปัญหาความไม่แน่นอนของมาตรฐาน เช่น การทิ้งระยะให้โรงเรือนปลอดโรค บางครั้งบริษัทจะให้ใช้ระยะเวลานานกว่ามาตรฐานหากบริษัทไม่มีลูกหมูพอให้กับเกษตรกรเลี้ยง ในขณะที่บางครั้ง บริษัทเอาลูกหมูมาให้เลี้ยงก่อนครบระยะเวลาการปลอดโรคเนื่องจากบริษัทมีลูกหมูมาก

3. มีความไม่ยุติธรรมใน การทำสัญญา การต่อสัญญาในการเลี้ยงและการคำนวณอัตราแลกเนื้อ

ในการทำพันธะสัญญา เจ้าหน้าที่ตัวแทนของบริษัทจะนำสัญญามาให้เซ็นต์และไม่ให้เวลาเกษตรกรในการอ่านทำความเข้าใจมากนัก โดยจะรีบเร่งให้เซ็นต์สัญญา และไม่ให้เกษตรกรถ่ายเอกสารสำเนา รวมทั้งไม่ให้สัญญาฉบับด้วย โดยอ้างว่าเป็นความลับของบริษัท เกรงว่าบริษัทคู่แข่งจะล่วงรู้ได้

การต่อสัญญาในการเลี้ยงมีความไม่แน่นอน กล่าวคือ เกษตรกรที่ทำพันธะสัญญากับทางบริษัทมาสักระยะหนึ่ง และเริ่มมีปัญหาเกี่ยวกับทางบริษัทฯ เรียกร้องไปยังระดับผู้บริหารให้มาดูแลแก้ไขปัญหาต่างๆ กลับพบว่า ระดับผู้บริหารไม่ได้สนใจกับข้อเรียกร้องของตนและกลับถูกยกเลิกไม่ให้เลี้ยงหมูต่อกับทางบริษัท โดยไม่ทราบสาเหตุที่ชัดเจน ซึ่งส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นในเกษตรกรรายที่ไม่ใหญ่มาก เกษตรกรรายใหญ่สามารถต่อรองกับบริษัทได้ค่อนข้างมาก ในส่วนของการคำนวณอัตราแลกเนื้อ บริษัทกำหนดอัตราค่าจ้างเลี้ยงโดยอิงจากอัตราแลกเนื้อหรืออัตราการเปลี่ยนอาหารไปเป็นเนื้อ (Feed conversion ratio หรือ FCR) ซึ่งคำนวณจากปริมาณอาหารหารด้วยปริมาณน้ำหนักหมูที่เพิ่มขึ้น โดยบริษัทไม่ได้ดูปัจจัยอื่นที่ส่งผลกระทบต่อน้ำหนักหมูรวมที่เพิ่มขึ้นหรือปริมาณอาหารที่ใช้เลย เช่น หมูตาย หรือหมูแคระแกรนที่คัดทิ้ง จะไม่เอาน้ำหนักหมูเหล่านี้มาคำนวณ แต่ หมูเหล่านี้กินอาหารในปริมาณที่ไม่ต่างจากหมูดี นอกจากนี้เกษตรกรยังให้ข้อมูลเกี่ยวกับการชั่งน้ำหนักหมูที่ไม่เป็นธรรม เช่น ขาเข้าไม่ได้ชั่งน้ำหนักที่หน้าฟาร์ม แต่ชั่งน้ำหนักหมูก่อนมาส่งที่ฟาร์ม ส่วนขาออกบริษัทให้ไปชั่งน้ำหนักที่โรงฆ่าสัตว์

ความต้องการในการทำเกษตรพันธะสัญญาต่อไปและข้อเสนอแนะจากการประชุมกลุ่มย่อย

ในประเด็นด้านความต้องการทำเกษตรพันธะสัญญาต่อไปหรือไม่ เกษตรกรมีข้อสรุปแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มด้วยเหตุผลที่ไม่เหมือนกัน คือ

กลุ่มผู้ปลูกพืช ส่วนใหญ่มีทัศนคติไปในทางบวก ซึ่งเกษตรกรยังจะทำการเกษตรในระบบพันธะสัญญาต่อไป และจะแนะนำให้เพื่อนบ้านให้ทำการเกษตรระบบพันธะสัญญา แต่ต้องคำนึงถึงที่ดิน ส่วนการขาดทุนเพียงปีเดียวของเกษตรกรไม่มีผลต่อการตัดสินใจเลิกการทำเกษตรระบบพันธะสัญญาเพราะเกษตรกรมีการวางแผนในระยะยาว ซึ่งหากเกษตรกรเลิกการผลิตไปแล้ว การกลับเข้ามาทำกับนายหน้าคนเดิมจะเป็นเรื่องที่ยาก

กลุ่มเกษตรกรที่เลี้ยงสัตว์ สรุปว่า ยังคงต้องการทำการเกษตรระบบพันธะสัญญาต่อ เพราะ

1.ได้ลงทุนไปเป็นจำนวนมาก แต่เนื่องจากบริษัทไม่ลงหมูให้จึงทำให้ไม่สามารถเลี้ยงต่อไปได้ และบริษัทได้แบ่งเกษตรกรออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

-เกษตรกรที่เริ่มทำใหม่ เกษตรกรกลุ่มนี้ จะได้รับการดูแลเป็นอย่างดีจากบริษัท โดยบริษัทจะส่งแม่พันธุ์ที่ดีให้ ส่วนแม่พันธุ์ที่ไม่ดีจะถูกส่งไปยังกลุ่มอื่น

-เกษตรกรที่เริ่มมีปัญหา อาจจะเลิกทำแต่ไม่สามารถเลิกได้เนื่องจากมีการลงทุนไปเป็นจำนวนมากแล้ว

-เกษตรกรที่มีประสบการณ์และเริ่มที่จะขัดขึ้นกับบริษัท ถ้าเป็นเกษตรกรรายใหญ่จะสามารถต่อรองกับบริษัทได้ ส่วนเกษตรกรรายที่ไม่ใหญ่ก็จะโดนยกเลิก และเกษตรกรกลุ่มนี้ก็จะเริ่มมองหาทางเลือกอื่น ๆ ต่อไป

.2กลุ่มเกษตรกรที่เป็นเกษตรกรรายใหญ่ บริษัทไม่สามารถละทิ้งเกษตรกรกลุ่มนี้ได้ อีกทั้งเกษตรกรกลุ่มนี้ได้ลงทุนไปจนถึงจุดคุ้มทุนแล้ว) ขนาดที่ถือว่าคุ้มทุนประมาณ 1,200-1,400 ตัว (

ในด้านการมองอนาคต และ สิ่งที่ต้องปรับปรุงในเชิงนโยบาย และการผลักดันให้เกิดขึ้นจากหลายฝ่ายที่สามารถช่วยเหลือ เพื่อการดำเนินงานที่เป็นผลดีแก่เกษตรกร ที่ประชุมมีข้อเสนอแนะหลายด้านดังสรุปได้ดังนี้

1. มีสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรที่ระบุจำนวนเงินที่เกษตรกรจะได้รับแน่นอน
2. บริษัทต้องให้ข้อมูลในการลงทุนที่ชัดเจน ทั้งข้อดีและข้อเสียก่อนการลงทุนในเกษตรพันธะสัญญา (โดยเฉพาะกรณีของการเลี้ยงสัตว์) เพื่อให้เกษตรกรมีข้อมูลครบถ้วนในการตัดสินใจ
3. ควรมีการชี้แจงอย่างชัดเจนในเรื่องการคัดคุณภาพผลผลิตที่รับซื้อ
4. ให้โบนัสกับเกษตรกรที่มีการดูแล บำรุงรักษา พื้นที่ทำการเกษตรเป็นอย่างดี และได้ผลผลิตดี
5. มีช่องทางสำหรับการติดต่อสื่อสารระหว่างเกษตรกรกับบริษัทหรือโรงงานโดยตรง
6. ให้ความช่วยเหลือเกษตรกรเมื่อประสบภัยพิบัติ เช่น การลดราคาปัจจัยการผลิตเมื่อประสบภัยธรรมชาติ
7. ในกลุ่มสัตว์เสนอให้มีการร่วมลงทุนระหว่างบริษัทกับเกษตรกรเพื่อผูกมัดบริษัทไม่ให้ทิ้งเกษตรกร
8. พันธะสัญญาควรเป็นสัญญาระยะยาว (ในกลุ่มสัตว์) และมีองค์กรภาครัฐเข้ามาตรวจสอบและดูแลให้เกิดความเป็นธรรมต่อเกษตรกรในการทำสัญญา
9. มีการรวมกลุ่มของเกษตรกรเพื่อ สร้างอำนาจต่อรองกับบริษัท
10. หน่วยงานภาครัฐควรสำรวจต้นทุนการผลิตเป็นรายปี เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการปรับราคาผลผลิตที่เกษตรกรควรจะได้รับให้มีความเหมาะสมกับราคาปัจจัยการผลิต
11. สร้างกลไก) กฎหมาย (ในการคุ้มครองสิทธิของผู้เลี้ยง ในกรณีไม่ได้รับความเป็นธรรม) ปรับปรุงกฎหมาย

วิจารณ์และสรุปผล

ลักษณะและรายละเอียดของข้อตกลงในเกษตรพันธะสัญญาในมันฝรั่ง ถั่วเหลืองฝักสด ข้าวโพดฝักอ่อนและข้าวโพดหวานมีความแตกต่างกันในรายละเอียดของข้อกำหนดแต่มีสิ่งที่เหมือนกันคือเกษตรพันธะส่วนใหญ่เป็นการทำขึ้นโดยไม่มีสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร (ยกเว้นกรณีของมันฝรั่ง) และในทุกพืชมีการกำหนดในเรื่องของเมล็ดพันธุ์ว่า ต้องเป็นพันธุ์ที่บริษัทกำหนดเท่านั้น ในเรื่องของความพึงพอใจของเกษตรกรของพืชทั้ง 4 ต่อเกษตรพันธะสัญญา เกษตรกรให้ระดับความพึงพอใจอยู่ในระดับมากในประเด็นด้านข้อกำหนดสัญญา ด้านประสิทธิภาพในการสื่อสารกับเกษตรกร ด้านปัจจัยการผลิต ด้านการรับซื้อผลผลิต ด้านความเชื่อถือได้และความรวดเร็วในการจ่ายเงินให้กับเกษตรกร และ ด้านความมั่นคงหรือขนาดของบริษัท ซึ่งสอดคล้องกับส่วนของข้อดีของการทำเกษตรพันธะสัญญาในกลุ่มพืชมีค่อนข้างมากทั้งในเรื่องของการมี

ตลาดรองรับที่แน่นอน การให้สินเชื่อปัจจัยการผลิตกับเกษตรกรและการประกันราคาซื้อที่แน่นอน และเกษตรกรกลุ่มพืชมีความต้องการที่จะทำเกษตรพันธะสัญญาต่อไปและจะแนะนำให้เกษตรกรอื่นทำเกษตรพันธะสัญญาด้วย ในขณะที่เกษตรกรกลุ่มผู้เลี้ยงสัตว์ให้ข้อมูลรายละเอียดข้อดีของการทำเกษตรพันธะสัญญาในประเด็นที่เหมือนกันกับกลุ่มพืช แต่จะมีส่วนของข้อเสียค่อนข้างมากเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มพืช ทั้งในเรื่องของการลงทุนสูงและต่อเนื่องในระบบฟาร์มปิดโดย เกษตรกรรับภาระการลงทุนเองทั้งหมดและ ความเสี่ยงด้านการผลิตสูงในประเด็น เรื่อง เทคโนโลยีการผลิต มาตรฐานปัจจัยการผลิต และ มาตรฐานการเลี้ยง กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงหมูมีทั้งผู้ที่อยากจะเลิกทำเกษตรพันธะสัญญาแต่เลิกไม่ได้เพราะได้มีการลงทุนไปแล้วสูงและผู้ที่ไม่ต้องการเลิกแต่ถูกบังคับให้เลิกเพราะบริษัทไม่นำหมูมาลงให้ ทั้งปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกพืชและผู้เลี้ยงสัตว์นำไปสู่ประเด็นที่ควรได้รับการแก้ไขโดยความร่วมมือจากทุกฝ่ายทั้งบริษัท ภาครัฐ นักวิชาการ และ ตัวเกษตรกรเอง ในหลายประเด็นทั้งในเรื่องของความเป็นธรรมในสัญญา ข้อกำหนดกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเกษตรพันธะสัญญา การสร้างอำนาจต่อรองให้กับเกษตรกร การให้ข้อมูลที่ครบถ้วนกับเกษตรกรเกี่ยวกับการลงทุนและต้นทุนที่อาจเกิดขึ้นได้จากเกษตรพันธะสัญญา

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ แผนงานเสริมสร้างการเรียนรู้กับสถาบันอุดมศึกษาไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

เอกสารอ้างอิง

1. World Bank. *Sub-Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth*. Washington DC: World Bank. 1989.
2. Little, P. and Watts, M. *Living Under Contract: Contract Farming and Agrarian Transformation in Sub-Saharan Africa*. University of Wisconsin Press, Madison. 1994.
3. Clapp, R. A. "The moral economy of the contract," in P.D.Little and M. Watts (Eds.), *Living Under Contract* Madison: University of Wisconsin Press. 1994.
4. Porter, G. and K. Phillips-Howard. "Comparing contracts: An evaluation of contract farming schemes in Africa." *World Development* 1997 25(2): 227-238.
5. Watts, M., P. D. Little, C. Mock, M. Billings and S. Jaffee. "Contract farming in Africa: Executive Summary," IDA Working Paper No. 87. Binghamton, New York: Institute for Development Anthropology. 1988.
6. Key, N. and D. Runsten. "Contract Farming, Smallholders, and Rural Development in Latin America: The Organization of Agroprocessing Firms and the Scale of Outgrower Production." *World Development* 1999 27(2): 381-401
7. จีรวัดน์ รักชาติ. จากเกษตรกรในไร่จนถึงไก่ไข่พันธสัญญา: การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเกษตรกรและชุมชนชนบทในระบบอุตสาหกรรมอาหารเกษตร บทความนำเสนอในโครงการวิจัยการเปลี่ยนแปลงชนบทและนโยบายสาธารณะ(นสธ.). สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. มีนาคม – เมษายน 2553.
8. ยศ สันตสมบัติ. 2546. พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา: เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือและการปรับกระบวนทัศน์ว่าด้วยชุมชนในโลกที่สาม. เชียงใหม่: วิทอินดีเซ็น.

9. ประเทือง นรินทรางกุล ณ อยุธยา. การจัดการที่ดินภายใต้ระบบการเกษตรแบบมีพันธสัญญา: ศึกษากรณีเกษตรกรผู้ปลูกพืชพาณิชย์ในเขตกิ่งอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2537.
10. เบญจพรรณ เอกะสิงห์, จีรวรรณ กิจชัยเจริญ, และพรสิริ สืบพงษ์สังข์. รายงานความก้าวหน้าครั้งที่ 2: โครงการ ความเสี่ยงในการเกษตรระบบพันธสัญญา ในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน : ผลกระทบต่อเกษตรกรรายย่อย ความเชื่อมโยงต่อนโยบายสาธารณะ นำเสนอต่อ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. 2554.